

MERCENARIII STRĂINI ȘI INOVAȚIILE MILITARE MODERNE TIMPURIÎ ÎN EUROPA CENTRAL-RĂSĂRITEANĂ. ARMATA LUI CASTALDO ÎN TRANSILVANIA ȘI BANAT

Florin Nicolae Ardelean*

Cuvinte cheie: mercenari, inovații militare, transfer tehnologic, Castaldo, Transilvania

Keywords: mercenaries, military innovations, technological transfer, Castaldo, Transilvania

Epoca modernă timpurie a fost adesea caracterizată ca o perioadă a schimbărilor importante în diverse domenii precum cel economic, religios, cultural dar și militar. Dacă aceste schimbări au fost revoluționare sau nu rămâne încă o problemă dezbătută de istorici. Inovațiile militare, tehnice dar și organizaționale s-au răspândit cu rapiditate în întreaga Europă și chiar în afara acestui continent, depășind cu ușurință obstacolele politice, culturale și lingvistice. Câțiva dintre cei mai importanți factori ce au contribuit la răspândirea noilor idei și tehnici au fost: dezvoltarea unei vaste literaturi de specialitate (tratate de artă militară, cărți de exerciții militare, memorii etc.) precum și circulația intensă și relativ liberă a specialiștilor războiului și tehnologiei militare: meșteșugari, arhitecți sau simpli soldați ce își câștigau existența în slujba unor principii străini.¹

Europa centrală și răsăriteană s-a dovedit un spațiu foarte receptiv la noutățile epocii. Starea de război aproape constantă între puterile dominante din regiune (Imperiul otoman, Casa de Habsburg și Uniunea polono-lituaniană) a oferit un context favorabil adaptării și implementării noilor tehnologii. Începând cu a doua

* Universitatea Babeș-Bolyai, Arhiva Universității, Str. Teodor Mihali, nr. 58–60, Cluj-Napoca, e-mail: florinardelean1@yahoo.com.

¹ Imperiul otoman oferă un bun exemplu pentru acest proces, fiind foarte receptiv la tehnologia militară dezvoltată în statele creștine ale Europei, vezi Gábor Ágoston, “The Ottoman Empire and the Technological Dialogue between Europe and Asia: The Case of Military Technology and Know-How in the Gunpowder Age,” în F. Günergün, D. Raina, ed., *Science between Europe and Asia. Historical studies on the transmission, adaptation and adoption of knowledge* (Dordrecht, Heidelberg, London, New York, 2011), 28–34.

jumătate a secolului al XVI-lea, cele mai importante inovații asociate cu așa numita *revoluție militară* erau prezente la frontiera turco-habsburgică din Ungaria: fortificațiile moderne (*tracce italiane*), utilizarea unui număr mare de arme de foc (atât a artileriei cât și a armelor de foc portabile) precum și creșterea numărului de combatanți din armatele ce s-au confruntat în această regiune.² Anii îndelungați de conflict dar și contactele pașnice au asigurat un transfer constant de cunoștințe militare între lumea creștină și cea islamică. La sfârșitul secolului al XVI-lea, când otomanii și Habsburgii s-au angajat într-un conflict de amploare ce a durat aproximativ 13 ani (1593–1606), ambele tabere dispuneau de o înzestrare tehnică similară.³ Principatul Transilvaniei, situat atât din punct de vedere geografic cât și politic între cele două imperii, a beneficiat de acest transfer de cunoștințe și tehnologie. Unul dintre cele mai importante mijloace de răspândire a inovațiilor militare în Transilvania au fost soldații de origine străină, veniți în armatele Casei de Habsburg s-au angajați chiar de către conducătorii principatului.

Primul contact semnificativ cu o armată de mercenari, organizată după noile principii militare, a avut loc în anul 1551, când Transilvania a intrat sub stăpânirea vremelnică a Habsburgilor. Pentru a asigura o guvernare eficientă a acestor teritorii, dar și pentru apărarea împotriva turcilor, împăratul Ferdinand I a trimis în Transilvania un număr considerabil de soldați, sub conducerea generalului italian Giovanni Baptista Castaldo.⁴

Corespondența oficială a reprezentanților guvernării habsburgice precum și sursele narative referitoare la evenimentele din anii 1551–1553, conțin informații relevante privind organizarea și componența trupelor, logistica, deciziile strategice precum și evenimentele în care au fost implicați soldații Casei de Habsburg. Din instrucțiunile trimise de împăratul Ferdinand I la sfârșitul lunii martie 1551 rezultă că generalul Castaldo urma să fie asistat în luarea deciziilor militare mai importante de câțiva consilieri de război (*comisarii belici*): Bernardo Aldana⁵ comandant al trupelor spaniole (*militum hispanorum*

² Józef Kelenik, “The Military Revolution in Hungary,” în G. Dávid, P. Fodor, ed., *Ottomans, Hungarians and Habsburgs in Central Europe. The Military Confines in the Era of Ottoman Conquest* (Leiden-Boston-Köln, 2000), 117–138; Géza Pálffy, *The Kingdom of Hungary and the Habsburgs in The Sixteenth Century* (New York, 2009), 113–115.

³ Tibor Szalontay, *The Art of War during the Ottoman-Habsburg Long War (1593–1606) According to Narrative Sources* (Toronto, 2004), passim.

⁴ Membru al unei familii nobile din sudul Italiei, Giovanni Baptista Castaldo și-a desăvârșit educația militară în anturajul marchizului de Pescara, Fernando Francesco de Avalos, alături de care a luptat în armata lui Carol Quintul în Italia. A luat parte la câteva din cele mai importante bătălii desfășurate în nordul peninsulei Italice împotriva francezilor (Biocca 1522, Pavia 1525 etc.), vezi Mariano D’Ayala, “Vita din Giambattista Castaldo famosissimo guerriero del secolo XVI,” *Archivio Storico Italiano*, Tom V/I (Firenze, 1867): 86–124.

⁵ La fel ca și Castaldo, Aldana a luat parte la războaiele din Italia unde a luptat în calitate de

Magistro Campi)⁶, Erasmus Teufel comandant al trupelor de cavalerie ușoară (*equites levis armature prefecto*) și Rainpertus ab Ebersdorf mareșalul suprem al regatului Ungariei (*supremo bellico Marschalo Regni Hungarie*).⁷ Castaldo era, de asemenea, sfătuit să țină seama de sugestiile lui Martinuzzi în privința guvernării și administrării noii provincii. Sfaturile episcopului de Oradea aveau să fie solicitate și în anumite probleme militare: întărirea fortificațiilor, dispunerea garnizoanelor precum și recrutarea de soldați autohtoni și din regiunile învecinate.⁸ Această structură de comandă, cu un general suprem (comandant) asistat de un *maestro di campo* și de alți consilieri de război, era specifică ierarhiei militare austriece din Ungaria.⁹ Situația specială creată prin ocuparea Transilvaniei a necesitat măsuri militare suplimentare astfel că anumite sarcini au fost încredințate altor comandanți militari precum: Andrei Báthory, comite de Satu-Mare și Szabolcs precum și căpitan suprem al Ungariei Superioare sau Toma Nádasdy trimis să ocupe cetatea Făgărașului.¹⁰

Un element nou îl constituiau ofițerii și funcționarii cu sarcini administrative. Printre oficialii ce au însoțit armata lui Castaldo în Transilvania se număra și Sigismund Wildpacher desemnat pentru administrarea proviziilor (victualiiilor) și pentru a superviza construirea de șanțuri de apărare și platforme de tragere pentru artilerie.¹¹ Orice armată de mercenari era însoțită și de un funcționar însărcinat cu plata soldelor dar și cu efectuarea inspecțiilor militare, numit *magister lustrationum*. Acesta avea și obligația de a semna fraudele

---

căpitan al unei companii de infanterie. În anul 1548 a făcut parte din armata lui Carol Quintul în lupta cu Liga smalkaldică. În anul următor a trecut în Ungaria servind în mai multe cetăți din vestul țării, iar în 1551 s-a alăturat armatei lui Castaldo. După încheierea campaniei din Transilvania și Banat, Aldana a mai petrecut câțiva ani în Ungaria. În anul 1559 s-a alăturat armatelor habsburgice ce luptau în nordul Africii, vezi Zoltán Korpás, *V. Károly és Magyarország (1526–1538)* (Budapest, 2008), 264–266.

⁶ Deținătorul funcției de *maestro di campo* îndeplinea o serie de sarcini administrative: se ocupa de organizarea taberelor militare pe durata unei campanii, funcționa ca și instanță de judecată, superviza distribuția proviziilor, ce mai mare parte a personalului auxiliar cu sarcini administrative fiindu-i subordonată lui, vezi Ascanio Centorio degli Hortensii, *Comentarii della guerra di Transilvania* (1564), 60.

⁷ Österreichisches Staatsarchiv, Haus-, Hof- und Staatsarchiv, Viena, Fond *Hungarica, Allgemeine Akten* (în continuare ÖStA, HHStA, Hungarica AA), Fas. 57, Konv. B, 152–155; Fas. 59, Konv. B, 14.

⁸ *Ibid.*, 158.

⁹ Pálffy, *The Origins*, 20.

¹⁰ ÖStA, HHStA, Hungarica AA, Fas. 57, Konv. A, 50–52; Cei doi s-au numărat printre cei mai importanți susținătorii ai Casei de Habsburg în Ungaria, vezi Pálffy, *New Dynasty*, 30–32.

¹¹ Ulterior este amintit un *magister comeatus* care intra adesea în conflict cu generalul Castaldo, semn că acest funcționar era numit de către împărat sau Consiliul de Război și nu era un subordonat direct al generalului. *Ibid.*, ÖStA, HHStA, Hungarica AA, Fas. 58, Konv. B, 8.

căpitanilor, ce aveau obiceiul de a declara mai mulți oameni în subordinea lor decât existau în realitate, și de a se asigura ca soldații de rând își primeau soldele cuvenite.¹² O astfel de armată era, de obicei, însoțită de un numeros personal auxiliar: pionieri (desemnați de obicei în documentele din epoca cu termenul de *guastadori*), bucătari, fierari, tâmplari, zidari¹³, chirurși, bărbieri, notari, spioni, călăuze și preoți. Aceștia însoțeau de obicei trenul de bagaje al armatei ce transporta provizii, armament, muniții, materiale de construcție și alte lucruri utile unei armate aflate în campanie. Plecarea lui Castaldo către Transilvania s-a făcut în grabă, motiv pentru care multe din proviziile și personalul necesar au lipsit la început. Generalul a fost însă împuternicit să ia în drumul său prin Ungaria tot ceea ce considera necesar pentru bunul mers al campaniei.¹⁴

În legătură cu efectivele armatei lui Castaldo în Transilvania, cea mai mare parte a istoriografiei a convenit asupra cifrei de 6–7000 de oameni.¹⁵ Corespondența lui Castaldo și a celorlalți comandanți trimiși de Habsburgi în Transilvania, precum și alte surse din epocă, relevă însă o situație mai complexă, numărul soldaților trimiși la est de Tisa oscilând pe parcursul anilor 1551–1553. Sursele interne (transilvănene) sunt în general vagi și imprecise în privința alcătuirii acestei armate. Cei mai mulți cronicari ardeleni remarcă prezența infanteriștilor germani (*landesknechte*).¹⁶ Informații mai detaliate întâlnim la cronicarul Hieronymus Ostermayer care indică și locurile în care au fost încarțiruite trupele habsburgice pe parcursul iernii 1551–1552. Astfel sunt semnalati soldați spanioli ce au fost trimiși la Mediaș, detașamente de cavalerie așezate la Cluj, husarii și haiducii trimiși în Timișoara, patru steaguri de *landesknechte* la Sibiu precum și două steaguri de *landesknechte* la Brașov.¹⁷

Ocuparea Transilvaniei a fost pregătită în prealabil atât din punct de vedere diplomatic cât și militar. Încă de la sfârșitul lunii martie (1551) trupe

¹² Ibid., 156–157.

¹³ Meșteșugarii mobilizați în cadrul armatelor moderne timpurii erau de obicei și artileriști, datorită cunoștințelor tehnice elementare pe care le posedau. Centorio, *Comentarii*, 62; M.E Mallett, J.R Hale, *The Military Organization of a Renaissance State. Venice c. 1400 to 1617* (Cambridge, 1984), 404–406.

¹⁴ Centorio, *Comentarii*, 60–65.

¹⁵ László Makkai, Zoltán Szász, coord., *History of Transylvania*, vol. I (New York, 2001), 626; Erich Zöllner, *Istoria Austriei. De la începuturi până în prezent*, vol. I (București, 1997), 234; Petru Iambor, “Cucerirea Banatului de către turci și transformarea lui în pašalâc (1552),” *Vilaietul Timișoarei (450 de ani de la întemeierea pašalâcului) 1552–2002* (Timișoara, 2002), 8–9.

¹⁶ Georg Michael Gottlieb von Herrmann, *Das Alte Kronstadt. Eine siebenbürgische Stadt- und Landesgeschichte bis 1800*, ed. Bernhard Heigl și Thomas Șindrilariu, (Köln-Weimar-Viena, 2010), 61; Costin Feneșan, *Doi cronicari ardeleni din secolul al XVII-lea* (Timișoara, 2001), 33; *Chronicon Fuchsio-Lupino-Oltardinum sive Annales Hungarici et Transilvanici* (în continuare CFLO), ed. Josephus Trausch, vol. I (Brașov, 1847), 58.

¹⁷ *Quellen zur geschichte der stadt Kronstadt*, IV (Brașov, 1903), 513.

ale Habsburgilor erau concentrate la est de Tisa. Aceștia urmau să li se alăture în scurt timp companiile de spanioli precum și cavaleria grea (cuirasierii) din Silezia.¹⁸ În acest timp Martinuzzi solicita cu insistență trimiterea cât mai grabnică a 1.000 de călăreți în Transilvania, pentru protecția sa, și pentru a reacționa în forță la o eventuală tentativă de opoziție a susținătorilor Isabellei. Această solicitare a fost susținută și de comisarii habsburgici ce se aflau deja în Transilvania (Toma Nádasdy, Andrei Báthory și Sigismund von Herberstein)¹⁹ care, într-o scrisoare adresată lui Bernardo de Aldana la 1 mai 1551, îi cereau acestuia să trimită măcar 300 de călăreți dintre cei 2.000 care se aflau încartiruiți la est de Tisa.²⁰ Răspunsul lui Aldana nu a întârziat foarte mult, la data de 4 mai, într-o scrisoare a acestuia către comisarii habsburgici, fiind menționată trimiterea a 475 de călăreți unguri. Acest detașament de husari, divizat în 5 companii (4 a câte 100 de oameni și una de 75), a intrat în Transilvania dinspre Tășnad.²¹ Această mică avangardă a armatei imperiale a fost mai apoi împărțită în două corpuri, 200 de călăreții fiind trimiși la Făgăraș în sprijinul lui Nádasdy.²²

Un raport realizat în data de 14 mai, prezintă alcătuirea principalului corp de oștire, ce se pregătea să traverseze Tisa: o companie de 200 de călăreți (husari), câteva companii de pedestrii maghiari, 7.000 de pedestri germani, 6 companii de spanioli cu căruțe de bagaje și 4 bombarde mici. În această fază înzestrarea cu artilerie era minimală, alături de piesele de artilerie ale spaniolilor mai fiind menționate doar 6 bombarde luate din Trencsén (Trenčín, Slovacia) și Murány (Murán, Slovacia), localități ce indică cel mai probabil și ruta urmată de această armată.²³ Ulterior această armată s-a divizat. Spaniolii, însoțiți de cavaleria ușoară, au fost primii care au traversat Tisa și au sosit la Debrecen pe data de 24 mai. Aici a avut loc o lustră și a fost efectuată plata soldelor. Soldații germani au rămas în spate împreună cu cele 6 bombarde mari.²⁴ Dintre cei 7.000 de pedestrii germani doar o parte au trecut în Transilvania pe parcursul lunii următoare. În cadrul unei lustre realizate la mijlocul lunii iulie erau înregistrați doar 2.500 de germani dintre care 200 erau personal auxiliar (*fossores seu guastadores*).²⁵

O prezentare alternativă a alcătuirii armatei lui Castaldo, precum și a

¹⁸ ÖStA, HHStA, Hungarica AA, Fas. 57, Konv. B, 154.

¹⁹ Eudoxiu de Hurmuzaki, *Documente privitoare la istoria românilor* (în continuare Hurmuzaki), ed. Nicolae Densușianu, vol. II/4 (București, 1894), doc. CCCXXX, 532.

²⁰ ÖStA, HHStA, Hungarica AA, Fas. 57, Konv. C, 14.

²¹ *Ibid.*, 24.

²² *Ibid.*, 49.

²³ *Ibid.*, 57–60: O scrisoare a împăratului Ferdinand din data de 21 mai menționează trimiterea a 4 tunuri din Trencsén pentru expediția transilvăneană, Hurmuzaki, II/4, doc. CCCXLV, 552–553.

²⁴ *Ibid.*, 90–92, 96–97.

²⁵ *Ibid.*, Fas. 58, Konv. B, 84.

itinerariului urmat de acesta spre Transilvania, găsim în lucrarea lui Ascanio Centorio degli Hortensii, *Comentarii della guerra di Transilvania*. Conform relatării lui Centorio, Castaldo, conte de Piadena și marchiz de Cassano, i-a fost trimis lui Ferdinand de fratele său Carol al V-lea. Ajuns la Viena, acesta a petrecut câteva zile în compania împăratului și a arhiducelui Maximilian, unde a fost informat asupra obiectivelor ce trebuiau urmărite în Transilvania. Pe durata acestei campanii generalul Castaldo urma să beneficieze de o proviziune de 8.500 florini pe an, alături de alte venituri specifice funcției pe care o ocupa.²⁶ Pe data de 1 mai 1551 a pornit din Viena spre Egér unde îl așteptau trupele ce i-au fost încredințate de împăratul Ferdinand. Pentru o scurtă perioadă s-a oprit la Komárom unde a efectuat o inspecție a fortificației de acolo.²⁷ Mica armată ce a pornit din Eger la data de 26 mai era alcătuită din 7.400 de soldați (5.700 de pedestri și 1.700 călăreți) și 13 piese de artilerie. În avangardă se aflau: 7 companii de pedestri spanioli (1.200 de oameni), 500 de haiduci maghiari, 1.000 de husari maghiari sub conducerea unui căpitan din Silezia pe nume Cristofor și 4 tunuri ușoare. Aceștia erau urmați de un regiment de infanterie germană alcătuit din 3.000 de combatanți, sub conducerea contelui Felix de Arco, și 400 de călăreți dintre care 300 lăncieri și 100 cuirasieri. Germanii aveau 6 piese de artilerie ușoară. În ariergardă veneau căruțele cu provizii și bagaje, însoțite de câteva companii de infanterie maghiară (1.000 de oameni), 300 de husari și 3 tunuri ușoare.²⁸ Armata habsburgică a intrat în Transilvania prin zona Meseșului. O parte din oaste a fost lăsată să asedieze castelul Almaș, unde se adăpostea un grup de susținători ai reginei Isabela, în timp ce Castaldo s-a alăturat cu restul trupelor sale lui Martinuzzi ce asedia Sebeșul. În această cetate se afla și regina Isabela, care după încă 20 de zile de asediu a acceptat să înceapă negocierile.²⁹

Componența grupului de comisari și comandanți militari ai Habsburgilor în Transilvania a cunoscut schimbări frecvente. Încă de la sfârșitul lunii mai

²⁶ Centorio, *Comentarii*, 59.

²⁷ Această informație este confirmată și de instrucțiunile realizate de împăratul Ferdinand pentru generalul său în care se menționează o inspecție similară și în fortificația de la Győr, fapt ce explică durata mare a călătoriei spre Transilvania. ÖStA, HHStA, Hungarica AA, Fas. 57, Konv. B, 152.

²⁸ Centorio, *Comentarii*, 65–66: Lajos Kropf, “Castaldo Erdélyben,” V, *Hadtörténelmi Közlemények* IX (1896): 323–324; O alcătuire similară prezintă și istoricul Czimer Károly în studiul său dedicat cuceririi cetății Timișoara. Citând o sursă din arhiva orașului Bruxelles identifică un total de 7.200 de soldați (5.400 pedestri și 1.800 călăreți) 4 tunuri de asediu și alte 6 piese de artilerie, vezi Károly Czimer, “Temesvár megvétele 1551–1552,” *Hadtörténelmi Közlemények* VI (1893): 19.

²⁹ Francisc Forgách de Ghymes, *Magyar Historiája 1540–1572*, ed. Fidél Majer, *Monumenta Hungariae Historica, Scriptores*, vol. XVI (Pest, 1866), 12.

Sigismund von Herberstein a fost rechemat la Viena³⁰ iar Andrei Báthory s-a retras temporar la începutul lunii iunie pe unul din domeniile sale din Ungaria, din cauza unor probleme de sănătate.³¹ În aceste condiții principalii reprezentanți ai autorității habsburgice în Transilvania rămâneau generalul Castaldo, purtător oficial al titlaturii de *locumtenens belicus* al arhiducelui Maximilian, și Toma Nádasdy aflat în continuare în Făgăraș.³²

Un obiectiv prioritar pentru Habsburgi a fost ocuparea principalelor fortificații transilvănene. Controlul asupra sistemului defensiv al țării era vital pentru menținerea acesteia în sfera de control a Casei de Habsburg, mai ales că era așteptată o reacție militară din partea Porții. Ocuparea cetăților din Banat era esențială pentru realizarea acestui obiectiv. Astfel se justifică prezența lui Ștefan Losonczy cu 1.000 de călăreți în acele părți, care a reușit să ocupe la sfârșitul lunii iunie fortificația de la Pâncota. În continuare se pregătea și un asediu al Cenadului pentru care urmau să fie mobilizate și efectivele comitatelor Satu-Mare și Szabolcs.³³ Alte măsuri defensive preconizate de Ferdinand în această perioadă au fost: recrutarea de noi trupe de mercenari³⁴, trimiterea unor piese de artilerie (sunt menționate bombarde de asediu – *bombardis murifragis*), trimiterea unor arhitecți militari (Alessandro da Urbino și Sigismund Prato Vecchio), precum și realizarea unor noi lustre în ciuda faptului că trupele erau împrăștiate prin țară. Un detaliu interesant prezent într-un scrisoare trimisă de împărat generalului Castaldo se referă la cei aproximativ 20 de mercenari italieni și burgunzi³⁵ prezenți în Transilvania, ce urmau să fie integrați în una dintre companiile spaniole. Acest lucru se făcea la solicitarea directă a împăratului în condițiile în care era bine cunoscut obiceiul spaniolilor de a refuza prezența unor soldați de alte neamuri în rândurile lor. Această măsură era necesară deoarece soldații respectivi nu ar fi putut fi puși sub comanda unor ofițeri germani, a căror limbă nu o cunoșteau.³⁶

Pe parcursul lunii iulie, reprezentanții Habsburgilor, episcopul Martinuzzi și Isabela Zápolya erau aflau la Sebeș unde se derulau negocierile pentru cedarea Transilvaniei. În paralele avea loc un schimb de corespondență și cu Petru

³⁰ ÖStA, HHStA, Hungarica AA, Konv. C, 101–103.

³¹ Ibid., Fas. 58, Konv. A, 82–84.

³² Ibid., 97–98.

³³ Ibid., 101–102.

³⁴ Este menționată angajarea căpitanului Alfonso Vargas împreună cu 200 de pușcași spanioli. Ibid., Konv. B, 5.

³⁵ Un căpitan burgund pe nume Jean de Villey, care a slujit în armata lui Castaldo în Transilvania, a intrat mai târziu în slujba lui Despot vodă. Victor Motogna, *Relațiunile dintre Moldova și Ardeal în veacul al XVI-lea* (Cluj, 1928), 97; János Reizner, *Szeged története*, vol. IV (oklevéltár) (Szeged, 1900), doc. LXXXV, 152.

³⁶ ÖStA, HHStA, Hungarica AA, Fas. 58, Konv. B, 5–10.

Petrovici căruia i se solicita renunțarea la Timișoara și la celelalte fortificații ce le stăpâna în Banat.³⁷ Petrovici se arăta dispus să renunțe la posesiunile sale din Banat în schimbul cetății Muncaci și a altor trei localități.³⁸

În această perioadă scrisorile comisarilor habsburgici încep să conțină informații referitoare la mișcările de trupe ale otomanilor. Iminența unei ofensive turcești a determinat sporirea pregătirilor defensive precum și a solicitărilor de provizii, bani și armament. Un accent important se punea pe armele de foc portabile, în special archebuze (săcălușe – *pixidis barbatis*), utile atât în apărarea fortificațiilor cât și a pasurilor din munți. Încă de pe acum reprezentanții guvernării habsburgice se așteptau la un atac turcesc asupra fortificațiilor din Banat, motiv pentru care a fost propusă trimiterea a cel puțin 200 de pedestrii spanioli alături de garnizoana maghiară ce apăra Timișoara.³⁹ În această fortificație s-a produs cea mai mare concentrare de trupe habsburgice, începând cu a doua jumătate a lunii iulie. Andrei Báthory a fost trimis spre Banat în fruntea a 1.500–1.600 de călăreți și 600 de haiduci veniți din Ungaria superioară.⁴⁰

Nobilimea maghiară din părțile supuse Casei de Habsburg precum și o parte din nobilii ardeleni s-au implicat activ în luptele împotriva turcilor din această perioadă, sprijinind guvernarea habsburgică în Transilvania. Un caz important este cel al lui Melchior Balassa care, printr-un document emis de comisarul habsburgic din Transilvania, era primit în serviciul împăratului cu un anumit număr de oșteni. De asemenea, acesta renunța la o fortificație în favoarea Habsburgilor fiind compensat cu o altă posesiune în Transilvania⁴¹ și iertat de toate greșelile sale anterioare.⁴² Intrarea lui Balassa în serviciul Habsburgilor a fost un eveniment important, acesta fiind unul dintre cei mai de seamă nobili din părțile răsăritene ale Ungariei.⁴³ Acte de donație similare au fost emise la 22 august 1551 de către Castaldo și Nádasdy în favoarea altor nobili care au participat la luptele împotriva turcilor: Martinus Andrasy, Franciscus Kacsay, Blasiu,

³⁷ Ibid., 21–24; 34–37.

³⁸ Ibid., 71–73.

³⁹ Ibid., 82–84.

⁴⁰ Ibid., Fas. 58, Konv. C, 5–6, 106; 138–139; Abia spre sfârșitul lunii august cei aproximativ 2.000 de călăreți și pedestrii aflați în serviciul Habsburgilor au intrat în Timișoara înlocuind garnizoana lui Petru Petrovici. Ibid., Fas. 59, Konv. A, 138.

⁴¹ Ibid., 41–42.

⁴² În momentul intrării trupelor habsburgice în Transilvania Balassa se număra printre susținătorii reginei Isabela și a blocat cu oamenii săi (700 de călăreți și un număr mare de pedestrii) principalele căi de acces în țară. Centorio, *Comentarii*, 73.

⁴³ Ovidiu Cristea, „„Successi del Hungaria del 1551”: la Transilvania trag gli Asburgo e gli Ottomani una fonte sconosciuta del cinquecento,” în Cristian Luca, Gianluca Masi ed., *L'Europa Centro-Orientale e la Penisola italiana: quattro secoli di rapporti e influsi intercorsi tra Stati e civiltà (1300–1700)* (Brăila-Venezia, 2007), 134.

Bernald și Toma Mihalfy care primeau posesiunea Kacsă (Cața), în scaunul Rupea.⁴⁴ Un alt beneficiar al donațiilor realizate de guvernarea habsburgică în Transilvania a fost nobilul Nicolae Kornis, ce a primit posesiunea Darocz (Drăușeni) în același scaun.⁴⁵

La 12 august 1551, Bernardo de Aldana a fost trimis la Timișoara alături de compania sa, 50 de pedestri spanioli din compania lui Luis Barrientos, 500 de călăreți, 200 de haiduci și două piese de artilerie.⁴⁶ Într-un raport realizat la începutul lunii septembrie acesta afirmă că mișcările turcilor erau atent supravegheate de niște spioni, ce au reușit să se infiltreze în armata beglerbegului de Rumelia. De asemenea comandantul spaniol relatează despre recrutarea unor voievozi sârbi și a unor nobili din regiune, ce urmau să beneficieze de solde pe durata serviciului lor în armata habsburgică.⁴⁷ Conform mărturiei generalului Castaldo, toate trupele de care se putea lipsi au fost trimise pe parcursul lunii septembrie în Timișoara. Două companii de cavalerie maghiară au plecat la Tokay și Cașovia pentru a însoți un nou transport de artilerie și muniții spre Transilvania, în timp ce secuii au fost mobilizați pentru apărarea trecătorilor din munți. Mai multe rapoarte și scrisori din această perioadă semnaleză deplasarea unor noi contingente spre Timișoara, alături de muniții și alte provizii. Un transport constând în: săcălușe, 3 falconete, 140 de butoaie de pulbere și 200 sulite lungi (*cuspidibus*), a fost trimis pe Mureș, la data de 6 septembrie⁴⁸, însoțit de o companie de pedestri spanioli condusă de Aloisio Ordogna și câteva cete de haiduci.⁴⁹ Câteva zile mai târziu noi trupe au fost trimise în Banat: 300 de pedestri spanioli și germani, 200 de cuirasieri (*equites cataphractis*) și 4.000 de florini.⁵⁰ O relatare venețiană din această perioadă apreciază că ajutoarele trimise de Castaldo în Timișoara au constat în 700 de spanioli și 300 de călăreți maghiari.⁵¹

⁴⁴ ÖStA, HHStA, Hungarica AA, Fas. 59, Konv. A, f. 101.

⁴⁵ Ibid., f. 102.

⁴⁶ Eugen Denize, "Timișoara între imperiali și otomani în 1551–1552. Un nou izvor spaniol," *Revista Istorică* tom VII, nr.1–2 (1996): 112.

⁴⁷ Ibid., Konv. B, 16–19; Ascanio Centorio afirmă că recrutarea sârbilor s-a făcut mai ales din dorința de ai împiedica să se alătore turcilor. Astfel în jur de 4.000 de sârbi au primit solde și au fost puși sub comanda lui Andrei Báthory, care i-a așezat în împrejurimile Lipovei. Centorio, *Comentarii*, 99–100.

⁴⁸ ÖStA, HHStA, Hungarica AA, Fas. 59, Konv. B, 32–35.

⁴⁹ Ibid., 44–45; Un raport mai târziu, redactat la 15 septembrie, relatează că ajutorul trimis spre Timișoara a constat în 25 de săcălușe, 140 de butoaie de pulbere și 150 de bârne de lemn. Ca și însoțitori sunt menționați 200 de călăreți și compania lui Aloisio Ordogna. În același raport mai este menționat un nou transport de armament, din Ungaria, constând în: 4 bombarde, 25 de săcălușe și 25 de butoaie de praf de pușcă. Ibid., 102–103.

⁵⁰ Ibid., 129–130.

⁵¹ Cristea, "Successi," 128.

Ostilitatea transilvănenilor față de armata habsburgică s-a manifestat de timpuriu, un transport de provizii ce se îndrepta spre Cluj fiind prădat de niște localnici la sfârșitul lunii septembrie. Cu toate acestea Martinuzii i-a propus lui Castaldo să ia în oastea sa 800 de călăreți autohtoni ce aveau să fie plătiți cu o soldă de 2 florini pe lună.⁵² Castaldo miza însă pe sosirea unor noi ajutoare din Ungaria, sub conducerea lui Sforza Pallavicini.⁵³ Pe data de 22 septembrie Pallavicini se afla la Eger unde sosiseră câteva detașamente de infanterie germană și câteva piese de artilerie ce urmau să fie trimise la est de Tisa.⁵⁴ Din dorința de a ajunge cât mai repede în zona de conflict, generalul italian plănuia să renunțe la piesele de artilerie mai grele urmând să ia cu sine doar 4 falconete pentru transportul cărora ar fi fost necesari 300 de țărani. Acestuia i s-au alăturat și câteva steaguri de cavalerie, în mare parte maghiară, ce însumau 1.206 soldați.⁵⁵

Între timp începuse și ofensiva otomană în Banat, condusă de beglerbegul de Rumelia, care pe lângă oștile ce îi erau subordonate direct (spahii timarioți din părțile europene ale imperiului) mai dispunea și de diverse trupe din zona de frontieră, 2.000 de ieniceri și o oaste de tătari. Fortificațiile mai mici, apărate de garnizoane habsburgice, au fost ocupate pe rând fără dificultate, iar pe data de 8 octombrie a fost cucerită chiar și Lipova.⁵⁶ Castaldo aprecia că turcii alcătuiseră o armată de 40.000 de oameni în timp ce el dispunea de aproximativ 9.000 în Transilvania, în timp ce ajutorul trimis sub conducerea lui Pallavicini era apreciat la 3.500 de oameni (2.000 infanterie germană, 500 cavalerie grea și 1.000 cavalerie ușoară).⁵⁷

La 1 noiembrie a început asediul Timișoarei, ce era apărată de o garnizoană de 3.570 de soldați incluzând oamenii lui Ștefan Losonczy, precum și detașamente de infanterie germană și spaniolă: 2.020 cavalerie (Losonczy 300 de husari, Gheorghe Serédy 300, Alfonso Perez 200, Nicolae Báthory 120, Gabriel Perény 100 și 1.000 de călăreți sârbi) și 1.550 pedestri (400 pedestri spanioli conduși de Aldana, 450 germani, 600 spanioli sub comanda căpitanilor Castelluvio și Villandrado, precum și 100 de haiduci).⁵⁸ Vremea a fost

⁵² ÖStA, HHStA, Hungarica AA, Fas. 60, Konv. A, 12–15.

⁵³ General italian în serviciul Habsburgilor ce a deținut în intervalul 1552–1556 funcția de mareșal suprem al Ungariei. Pálffy, *The Kingdom*, 97.

⁵⁴ ÖStA, HHStA, Hungarica AA, Fas. 60, Konv. A, 16–17.

⁵⁵ Ibid., 38–40.

⁵⁶ Iambor, “Cucerirea Banatului,” 15–17.

⁵⁷ ÖStA, HHStA, Hungarica AA, Fas. 60, Konv. A, 108–109; Alte surse menționează că în alcătuirea armatei cu care a sosit Pallavicini se aflau un regiment de pedestri germani și cehi (2.800–3.000 de oameni) sub conducerea colonelului Brandis și 4–500 călăreți din Silezia (lăncieri și cuirasieri), sub conducerea lui Carol Serottin. Centorio, *Comentarii*, 101–102; Kropf, “Castaldo,” 324.

⁵⁸ Jenő Szentkláray, “Temesvár története,” în Samu Borovszky, ed., *Temes vármegye és Temesvár története*, (Budapest, 1896), 36; Czimer, “Temesvár,” 34.

foarte nefavorabilă asediatorilor, astfel că turcii au renunțat la cucerirea acestui oraș, mai ales că între timp episcopul Martinuzzi plătise și tributul datorat pe acel an.⁵⁹ Într-un raport întocmit de Castaldo pe data de 9 noiembrie 1551 erau menționate 3.000 de victime în rândul asediatorilor în timp ce în tabăra habsburgică cea mai semnificativă pierdere a fost moartea lui Aloisio Ordon alături de o mare parte din compania sa, cei 40 de soldați rămași urmând să fie integrați într-o altă companie.⁶⁰

După retragerea armatei otomane, principalul obiectiv al Habsburgilor a fost recuperarea fortificațiilor ocupate de aceștia.⁶¹ Cea mai importantă era Lipova, apărată de o garnizoană de 4.000 de turci. În a doua jumătate a lunii noiembrie atât trupele de mercenari cât și trupe strânse din Transilvania și alte comitate ungurești învecinate, însumând 80.000 de combatanți, s-au adunat sub zidurile Lipovei.⁶² În ciuda diferenței de efective dintre cele două tabere, cetatea nu a putut fi cucerită așa că asediatorii s-au văzut nevoiți să sape șanțuri de apărare și să construiască platforme de tragere pentru artilerie.⁶³ Celelalte fortificații mai mici, cu excepția cetăților Becse și Becskerek, au fost reocupate de armatele loiale Casei de Habsburg.⁶⁴ Iarna a pus capăt contraofensivei habsburgice, astfel că în lunile următoare principala preocupare a lui Castaldo și a celorlalți ofițeri a fost încartiruirea trupelor și aprovizionarea fortificațiilor. Armata comitatelor ardelene a fost demobilizată datorită dificultăților de aprovizionare pe timp de iarnă.⁶⁵ Cetățile recucerite au primit noi castelani și garnizoane mai numeroase, în Cenad spre exemplu au fost așezați 100 de pedestri și

⁵⁹ Miron Costin, *Istorie de crăiia ungurească*, ed. P.P. Panaitescu (București, 1958), 306; Iambor, "Cucerirea Banatului," 17.

⁶⁰ ÖStA, HHStA, Hungarica AA, Fas. 60, Konv. B, 22–23.

⁶¹ La scurt timp după ridicarea asediului, Șetafn Losonczy și căpitanul Luis de Osorio au părăsit Timișoara în urmărirea armatei turcești aflate în retragere. Această mică armată alcătuită din aproximativ 500 de husari și câțiva spanioli au început recucerirea fortificațiilor ocupate de turci în drumul lor spre Timișoara, începând cu castelul de la Felnac, vezi *Memorial Historico Espanol*, vol. X, ed. Pascual de Gayangos, (Madrid, 1857), 512.

⁶² Iambor, "Cucerirea Banatului," 18; În alcătuirea oștirii ce a asediat Lipova intrau: garda lui Martinuzzi alcătuită din 200 de călăreți și 300 de archebuzieri, alte două escadroane ale episcopului unul de cavalerie celălalt de archebuzieri toți foarte bine înarmați, cavaleria nobilimii ardelene organizată într-un singur mare escadron, un număr mare de pedestrii slab înarmați din oastea țării, mercenarii habsburgici (maghiari, germani și spanioli), secuii călare și pedestri, urmați de cavaleria sașilor, vezi Cristina Feneșan, "Codex Vindobonensis," 23; Din relatarea lui Centorio rezultă că 70.000 de combatanți fuseseră strânși de Martinuzzi, 10.000 de Andrei Báthory din Ungaria superioară în timp ce Castaldo dispunea de aproximativ 10.000 de mercenari, Centorio, *Comentarii*, 108.

⁶³ *Memorial historico*, 514–515.

⁶⁴ ÖStA, HHStA, Hungarica AA, Fas. 60, Konv. B, 64–65.

⁶⁵ Hurmuzaki, II/4, doc. CCCCXIX, 654.

50 de călăreți.⁶⁶ O garnizoană destul de numeroasă a rămas și în Timișoara: 100 de călăreți dintre oamenii lui Andrei Báthory, 300 de călăreți ai lui Losonczy, 50 trimiși de Perenyi și 50 trimiși de Gheorghe Báthory. Infanteria era alcătuită din 400 de pedestri spanioli din compania lui Aldana și a lui Ludovico Ordone și 500 de pedestri veniți din Transilvania. 1.400 de soldați au rămas astfel pe durata iernii în Timișoara.⁶⁷

Tot mai frecvente sunt referirile la soldați autohtoni (transilvăneni) plătiți din banii trimiși de împăratul Ferdinand. Un anturaj numeros de astfel de soldați avea chiar episcopul Martinuzzi. La scurt timp după inițierea contactelor diplomatice cu Ferdinand, Martinuzzi a primit 1.000 de călăreți unguri, cu solde plătite pe 4 luni de zile și câteva piese de artilerie.⁶⁸ La începutul lunii decembrie garda lui Martinuzzi era alcătuită din 1.000 de călăreți și 500 de pedestri.⁶⁹ Mai târziu numărul acestora a fost redus la 500 de călăreți și 300 de pedestri.⁷⁰ Pe data de 15 ianuarie 1552, la solicitarea directă a lui Castaldo precum și a căpitanului de Oradea Toma Varkocs, împăratul Ferdinand și-a dat acceptul pentru angajarea a 100 de călăreți sub comanda lui Andrei Báthory de Șimleu, nobil ardelean ce își dovedise credința față de Habsburgi încă de la venirea lor în Transilvania.⁷¹ Câteva săptămâni mai târziu acest nobil ardelean se afla în Țara Românească, sub pretextul comerțului cu cai, unde culegea informații despre planurile turcilor.⁷² Zvonurile despre pregătirile de război ale turcilor domină corespondența lui Castaldo și a celorlalți comisari habsburgici, la începutul anului 1552. Spre deosebire de anul anterior, otomanii pregăteau o campanie mai temeinică. Într-o scrisoare adresată lui Castaldo, judele Sibiului, Petru Haller, afirma că domnul Țării Românești a primit ordin de la sultan să închidă toate drumurile către Transilvania.⁷³

Prin diverse mijloace Habsburgii au încercat să controleze în mod direct principalele fortificații din zona de frontieră, ce se aflau în proprietatea nobilimii maghiare. Un astfel de caz a fost și cel al cetății Gyula, stăpânită până la începutul anului 1552 de Francisc Pathoczy. Această cetate, cu un domeniu

⁶⁶ ÖStA, HHStA, Hungarica AA, Fas. 61, Konv. A, 89.

⁶⁷ Ibid., Konv. C, 21.

⁶⁸ Centorio, *Comentarii*, 58.

⁶⁹ ÖStA, HHStA, Hungarica AA, Fas. 61, Konv. A, 5; Hurmuzaki, II/4, doc. CCCCXVIII, 653; Aceste cifre sunt confirmate și de Ascanio Centorio care afirmă că 800 de călăreți și 500 de pedestri se aflau în garda personală a lui Martinuzzi ce beneficia și de o proviziune de 4.000 de florini pe an în calitate de trezorier. Alți 200 de călăreți se aflau în Deva și Gurghiu, cetăți aflate sub controlul său. Centorio, *Comentarii*, 101.

⁷⁰ ÖStA, HHStA, Hungarica AA, Fas. 61, Konv. A, 75.

⁷¹ Ibid., Fas. 62, Konv. A, 85, 88–89.

⁷² Ibid., Konv. B, 20.

⁷³ Ibid., 44.

alcătuit din câteva sate și două târguri, cu o populație totală estimată la 200 de iobagi, valora în jur de 25.000 de florini.⁷⁴

La începutul anului 1552, pe lângă amenințarea turcească s-a profilat și pericolul unui atac dinspre Moldova și Țara Românească. În ciuda atitudinii binevoitoare a domnilor români față de Habsburgi, aceștia s-au văzut nevoiți să se pregătească pentru o intervenție militară în Transilvania la ordinele sultanului. Castaldo a fost astfel nevoit să trimită o parte din trupele sale pentru a întări fortificațiile de la frontiera de est și sud-est. Căpitanul Carol Serottin, sosit în Transilvania odată cu oastea lui Sforza Pallavicini, a fost trimis cu două companii de germani în Brașov.⁷⁵

În această perioadă (februarie-martie 1552) au fost realizate mai multe lustre ale trupelor de mercenari aflate în Transilvania și Banat. Cu această ocazie mulți soldați din regimentul lui Brandis au fost găsiți fără arme.⁷⁶ Activitatea oficialului însărcinat cu realizarea lustrelor (*magister lustracionum*) era îngreunată de faptul că trupele se aflau răspândite în întreaga provincie.⁷⁷ Efectuarea acestor inspecții militare a prilejuit și plata unei părți din soldele restante.⁷⁸ În data de 16 martie Castaldo îi prezenta împăratului Ferdinand situația privind plata soldelor restante. Astfel soldații spanioli își primiseră toții banii ce li se cuveneau până în acel moment, în timp ce soldele germanilor erau cu două luni în întârziere. Oamenii din regimentul lui Brandis mai aveau de primit solde restante pe trei luni de zile, în aceeași situație aflându-se și companiile de cuirasieri ale căpitanilor Obberstorff și Serottin. Nici detașamentele de cavalerie ușoară nu își primiseră în întregime soldele restante. În această situație se aflau 800 de călăreți sub comanda lui Andrei Báthory, precum și cei ai lui Andrei Báthory de Șimleu, Ladislau Edemffy (comitele secuilor), Mechior Balassa și alții.⁷⁹ În ciuda eforturilor făcute de comisarii habsburgici nu s-a putut realiza plata integrală a soldelor restante, deși intraseră în posesiunea averii impresionante a episcopului Martinuzzi.⁸⁰ Situația în regimetele germane era atât de tensionată încât Castaldo s-a văzut nevoit să îi trimită colonelului Felix de Arco un șarpe de aur masiv, găsit printre lucrurile lui Martinuzzi, ce urma să fie topit pentru a se bate monedă pentru solde.⁸¹ Într-un raport din 10 aprilie

⁷⁴ Ibid., Konv. B, 1–2.

⁷⁵ Motogna, *Relațiunile*, 156; ÖStA, HHStA, Hungarica AA, Fas. 62, Konv. B, 19.

⁷⁶ ÖStA, HHStA, Hungarica AA, Fas. 62, Konv. B, 20.

⁷⁷ Ibid., 28.

⁷⁸ Unei unități de cavalerie alcătuite din 254 de membri îi revenise o sumă de 4.252 de florini. Ibid., 35–38.

⁷⁹ Ibid., Fas. 63, Konv. A, 116.

⁸⁰ Averea acestuia era apreciată la 300.000 de ducați. Albert Lefavre, *Les Magyars pendant la domination ottomane en Hongrie (1526–1722)*, vol. I (Paris, 1902), 109.

⁸¹ ÖStA, HHStA, Hungarica AA, Fas. 63, Konv. A, 128.

1552 al generalului Castaldo era menționată trimiterea unei sume de 60.000 de florini pentru plata soldelor restante. Din suma totală 7.000 de florini urmau să îi revină lui Francisc Pathoczy pentru cetatea Gyula.⁸²

Pe parcursul lunii februarie au fost reluate și ostilitățile împotriva turcilor. Intenția Habsburgilor era de a recupera cât mai multe fortificații ocupate de turci pentru a întări apărarea Banatului și implicit a Transilvaniei. Astfel Aldana, precum și căpitanul de husari Petru Bakitsch, au primit ordin să asedieze orașul Szeged.⁸³ Pentru realizarea acestui obiectiv au fost mobilizate mai ales trupe neregulate din comitatele învecinate (nobilimea și iobagii de pe domeniile acestora) dar și câteva detașamente de mercenari. Un raport realizat la sfârșitul lunii februarie prezintă alcătuirea armatei ce împresura Szegedul: 668 de nobili și călăreți din comitatele învecinate, 1.860 de pedestrii din comitate, 60–70 de țărani neînarmați, 1.000 de călăreți (cuirasieri și cavalerie ușoară) aflați în soldă, 1.000 de haiduci, 180 spanioli, 60 germani, și 90 de darabanți plătiți.⁸⁴ La fel ca în cazul Lipovei, avantajul numeric al asediatorilor s-a dovedit insuficient pentru a asigura o cucerire rapidă a fortificației. La începutul lunii martie Aldana îi solicita lui Castaldo trimiterea de noi trupe precum și a unor piese de artilerie. Generalul, aflat în acel moment la Turda, se putea dispensa de doar 2 bombarde a căror transport era îngreunat de faptul că apele Mureșului erau înghețate. De asemenea au mai fost trimise și două companii de infanterie (una germană și cealaltă spaniolă) precum și câteva detașamente de cavalerie din Transilvania: 100 de călăreți ai lui Melchior Balassa, căpitanul burgund Jean de Villey cu 50 de călăreți, Dombay cu 100 de călăreți și 100 dintre călăreții lui Andrei Báthory de Șimleu.⁸⁵ Conform unui raport al lui Castaldo redactat pe data de 11 martie, componența armatei habsburgice din Szeged se schimbase într-o oarecare măsură. Se poate constata o creștere a numărului de lefegii străini, în timp ce o parte din trupele neregulate din comitate au fost retrase. Sunt menționați 2.000 de călăreți (cel mai probabil cavalerie ușoară maghiară), 250 de lăncieri sub comanda lui Opperstorff, 300 de pedestri spanioli, 100 de germani și 4 piese de artilerie și un număr neprecizat de darabanți pedestri.⁸⁶ Deși au reușit să pună stăpânire cu ușurință pe târgul de la poalele cetății, soldații Habsburgilor s-au

⁸² Ibid., Konv. B, 46.

⁸³ Bakitsch a sosit primul în împrejurimile orașului Szeged, unde a constatat că fortificația era apărată de doar 300 de soldați turci. La data de 22 februarie îi scria lui Aldana să i se alăture cât mai grabnic și să ceară comiților din regiunile învecinate să își mobilizeze trupele și să trimită victualii în vederea începerii asediului, vezi János Reizner, *Szeged története*, doc. LXXX, 147.

⁸⁴ Ibid., doc. LXXXIV, 150–15; ÖStA, HHStA, Hungarica AA, Fas. 63, Konv. A, f. 237.

⁸⁵ ÖStA, HHStA, Hungarica AA, Fas. 63, Konv. A, 3–5; Reizner, *Szeged története*, doc. LXXXV, 152–153.

⁸⁶ Ibid., 88–89.

dovedit incapabili să ocupe și fortificația. În cele din urmă oastea habsburgică a suferit o înfrângere zdrobitoare din partea trupelor trimise de pașa de Buda.⁸⁷

În ceea ce privește organizarea internă a Transilvaniei, regele Ferdinand a decis numirea lui Andrei Báthory în funcția de voievod. Acesta urma să beneficieze de un venit de 15.000 de florini anual din care să plătească și soldele a 200 de călăreți și 100 de pedestri.⁸⁸ O mare parte din reprezentanții stărilor ardeleni refuzau însă să colaboreze cu guvernarea habsburgică. În aceste condiții Castaldo aprecia că șansele de a rezista în fața unui atac din partea turcilor și a celor doi voievozi români erau foarte slabe. Nu avea încredere în capacitatea secuilor de a apăra trecătorile din munți motiv pentru care îi solicita lui Ferdinand mai mulți pedestri italieni și cuirasieri germani.⁸⁹ Pentru a face față incursiunii organizate de domnul Moldovei în vara anului 1552 Castaldo a reușit să mobilizeze, dintre trupele de mercenari, doar 10 companii de germani, 400 de spanioli și 100 de călăreți.⁹⁰

Una dintre cele mai mari probleme cu care s-au confruntat Habsburgii în Transilvania a fost insuficiența banilor. Sumele trimise din celelalte teritorii ale Casei de Austria precum și cele colectate la fața locului nu făceau față cheltuielilor militare implicate de apărarea acestei provincii. Pe lângă solde, provizii, și armament au fost cheltuiți bani și pe modernizarea fortificațiilor. La sfârșitul lunii iulie 1551 au început lucrări de modernizare la Sibiu și Alba Iulia, urmate la scurt timp de lucrări similare în Sebeș.⁹¹ Desfășurarea acestor lucrări urma să se facă sub îndrumarea arhitectului Alessandro da Urbino, în timp ce un alt arhitect militar, Sigismundo da Pratovecchio din Pisa era trimis în Banat pentru a întări Lipova și Timișoara.⁹² În mod evident fortificațiile din Banat au constituit o prioritate, motiv pentru care lui Andrei Báthory i-au fost trimiși 1.000 de florini pentru reparațiile și modernizările necesare la Timișoara. Lucrările la celelalte fortificații urmau să fie făcute cu subsidii

⁸⁷ Lefavre, *Les Magyars*, 109; Endre Marosi, László Nagy, "Habsburg és törökellenes harcok", în József Borus coord., *Magyarország hadtörténete*, vol. I (Budapest, 1985), 183; Forgách, *Magyar Historiája*, 33–35.

⁸⁸ ÖStA, HHStA, Hungarica AA, Fas. 63, Konv. B, 3–4; Sigismund Jako, "Despre numirea voievozilor Transilvaniei", *Acta Musei Napocensis* 26–30/II (1989–1993), 38, 42.

⁸⁹ ÖStA, HHStA, Hungarica AA, Fas. 64, Konv. B, 125; Hurmuzaki, II/1, doc. CCL, 275.

⁹⁰ Hurmuzaki, II/1, doc. CCLVII, 280.

⁹¹ ÖStA, HHStA, Hungarica AA, Fas. 58, Konv. C, 106; În legătură cu activitatea celor doi arhitecți în Transilvania pe durata guvernării lui Castaldo vezi Klára P. Kovács, "Fortresses-Building in 16th-Century Transylvania. The Recruitment of Labour Force", *Transylvanian Review*, Vol. XXI/Supplement No. 2 (2012): 165–167.

⁹² ÖStA, HHStA, Hungarica AA, Fas. 58, Konv. C, 138–139; Într-o scrisoare din 11 august 1551 arhitectul Sigismundo da Pratovecchio îi confirma lui Ferdinand faptul că a ajuns la Lipova pe data de 3 august evaluând potențialul acestei fortificații. Pe data de 13 august acesta se afla deja la Timișoara. Ibid., Fas. 59, Konv. A, 49–50; f. 57–58.

obținute de la locuitorii Transilvaniei.⁹³ Un alt demers inițiat de generalul Castaldo a fost fortificarea pasurilor montane ce făceau legătura cu Moldova și Țara Românească, secuii s-au opus însă acestei inițiative.⁹⁴ Lipsa banilor a afectat cele mai multe din proiectele generalului Castaldo în Transilvania, care îi mărturisea împăratului Ferdinand că îi lipsesc 10.000 de ducați pentru a plăti soldelile și alți 50.000 pentru celelalte cheltuieli de natură militară.⁹⁵ În condițiile în care banii trimiși prin Ungaria erau insuficienți sau nu ajungeau la timp, s-a recurs la baterea de monedă din resurse locale. Astfel la sfârșitul lunii februarie 1552 au fost trimise 5.000 de mărci de argint din minele de lângă Baia Mare, la Sibiu, unde urma să se bată monedă necesară pentru plata soldelor ce erau în întârziere de mai multe luni de zile.⁹⁶ Efortul de întărire a sistemului defensiv din Transilvania și Banat a fost continuat și în anul 1552. La sfârșitul lunii mai au fost aduși în Transilvania în jur de 2.000 de lucrători și meșteșugari cehi (*operarios Bhoemos*), ce urmau să participe la modernizarea și întărirea fortificațiilor. Aceștia au fost așezați în împrejurimile Brașovului.⁹⁷ La începutul lunii aprilie, Bernardo de Aldana a primit 3.000 de florini ce aveau să fie folosiți pentru construcțiile necesare în cetatea Lipova.⁹⁸

Din aceste documente rezultă în mod evident că efectivele mobilizate de Habsburgi pentru ocuparea Transilvaniei au fost mai numeroase decât cele menționate de cronicarii ardeleni. În ceea ce privește alcătuirea armatei, pe lângă mercenarii germani și spanioli, trebuie să remarcăm ponderea semnificativă a soldaților din Ungaria, în special a trupelor de cavalerie ușoară.

În ciuda prestației slabe pe care au avut-o în Transilvania, soldații lui Castaldo se numărau printre cei mai buni din Europa în perioada respectivă. Germanii (*landsknechte*) alcătuiau o infanterie modernă, organizată de împăratul Maximilian I după modelul elvețian, în jurul anului 1480. Pedestrii germani, ce se remarcău printr-o îmbrăcăminte extravagantă, erau bine înzestrați cu arme de foc. De asemenea utilizau sulite lungi, asemenea infanteriei elvețiene, halebarde precum și spade scurte pentru împuns.⁹⁹ În oastea lui

⁹³ Ibid., Fas. 59, Konv. A, 69;

⁹⁴ Motogna, *Relațiunile*, 156.

⁹⁵ ÖStA, HHStA, Hungarica AA, Fas. 59, Konv. B, 152.

⁹⁶ Ibid., Fas. 62, Konv. B, 90–91, 92; Hurmuzaki, II/4, doc. CCCCXLII, p. 688–689; Despre baterea de monedă la Sibiu relatează și Georg Werner, vezi Călători străini despre Țările Române, coord. Maria Holban, Maria Alexandrescu Dresca Bulgaru, Paul Cernovodeanu, vol. II (București, 1973), 51.

⁹⁷ ÖStA, HHStA, Hungarica AA, Fas. 63, Konv. A, 207–209, 225.

⁹⁸ Ibid., Konv. B, 9–10.

⁹⁹ Gerhard Kurzmann, *Kaiser Maximilian I. und das Kriegswesen der österreichischen Länder und des Reiches* (Wien, 1985), 63–83; Georg Ortenburg, *Waffen der Landsknechte 1500–1650* (Berlin, 2005), 26–63

Castaldo infanteria germană a fost semnalată cu efective maxime, de 7.000 de oameni, la sfârșitul lunii mai înainte de traversarea Tisei. Pe parcursul lunii iulie numărul celor prezenți în Transilvania era de doar 2.500. Din relatări ulterioare rezultă că, pe durata guvernării lui Castaldo, în Transilvania au fost prezente 2 regimente de infanterie germană. Primul regiment, alcătuit din aproximativ 2.500–3.000 de oameni, sub comanda lui Felix și Giovanni Baptista de Arco a intrat în Transilvania odată cu trupele spaniole pe parcursul lunii mai. Prima acțiune militară majoră în care au fost implicați germanii a fost asediul castelului Almaș.¹⁰⁰ Cel de al doilea regiment, ce avea tot în jur de 3.000 de oameni, a sosit în Transilvania în toamna anului 1551, alături de alte trupe trimise sub comanda lui Sforza Pallavicini. Regimentul se afla sub comanda colonelului Brandis și fusese recrutat în Germania de sud. Din acest regiment făcea parte și Paul Speltacher din Halle, autorul unui cântec, tipărit la Nürnberg, ce descrie asediul Lipovei și uciderea lui Martinuzii.¹⁰¹

Cavaleria era alcătuită preponderent din husari, lăncieri și cuirasieri. O avangardă de cavalerie ușoară, alcătuită din 475 de oameni, a pătruns în Transilvania încă de la începutul lunii mai. Pe data de 17 iulie conform unui raport realizat de generalul Castaldo cavaleria habsburgică din Transilvania era de aproximativ 2.100 de oameni, dintre care 1.500 fuseseră trimiși cu Andrei Báthory în Timișoara, 200 conduși de Ștefan Dobo au revenit în Ungaria superioară pentru a însoți banii de solde iar 400 au rămas alături de Castaldo.¹⁰² Un raport mai detaliat realizat la începutul lunii septembrie, prezintă alcătuirea și efectivele cavaleriei rămase în Transilvania. Astfel pe lângă cei 1.500–1.600 de călăreți trimiși alături de Báthory în Timișoara, Castaldo mai dispunea de 1.149 de călăreți unguri și cuirasieri, dintre care 100 de călăreți unguri se aflau sub conducerea căpitanului spaniol Alonso Perez. Despre aceasta din urmă și câteva companii de husari știm că au sosit în Transilvania cândva pe parcursul lunii august, efectivele totale ale cavaleriei ajungând astfel la aproximativ 2.800.¹⁰³ Cavaleria grea era alcătuită din lăncieri și cuirasieri, pe parcursul anului 1551 efectivele lor ridicându-se la 700–800 de oameni. 400 de călăreți au însoțit regimentul lui Felix de Arco, ce a intrat în Transilvania odată cu Castaldo și restul armatei habsburgice.¹⁰⁴ Alți 300–400 de călăreți din Silezia, sub conducerea lui Carol Serottin, l-au însoțit pe Sforza Pallavicini în toamna anului 1551.¹⁰⁵ Un alt căpitan ce conducea un detașament de cavalerie grea, de 250 de lăncieri, era

¹⁰⁰ Centorio, *Comentarii*, 74.

¹⁰¹ *Călători străini*, 2–6.

¹⁰² ÖStA, HHStA, Hungarica AA, Fas. 58, Konv. C, 5–6.

¹⁰³ *Ibidem*, Fas. 59, Konv. B, 22; Centorio, *Comentarii*, 65.

¹⁰⁴ Centorio, *Comentarii*, 66.

¹⁰⁵ *Ibid.*, 101–102.

Johann Opperstorff, ce a participat la asediul Szegedului.¹⁰⁶ În 8 ianuarie 1552 alți 250 de călăreți din Ungaria superioară au sosit în Transilvania, la Sighișoara unde se afla și generalul Castaldo în acel moment.¹⁰⁷ O altă companie de cuirasieri sub conducerea lui Fabian de Steinach a fost trimisă în Transilvania pe parcursul lunii aprilie 1552.¹⁰⁸ La această dată efectivele cavaleriei sunt mai dificil de apreciat, deoarece numeroase detașamente au fost trimise în Banat și în comitatele ungurești de la frontiera cu turcii. De asemenea o parte din companii au fost eliberate din serviciu, sau au primit noi căpitani, cum a fost cazul unității lui Petru Bacitsch ce și-a pierdut viața la asediul Szegedului. O parte din oamenii acestuia au fost puși sub comanda lui Ioan Kendeffy.¹⁰⁹

Primele informații despre infanteria spaniolă trimisă în Transilvania menționează 6–7 companii, însemnând aproximativ 1.200 de oameni.¹¹⁰ Ulterior au mai fost trimiși în Transilvania Alfonso Vargas cu 200 de pușcași pedestri, Francisco Calderon cu o companie de archebuzieri călare (*equites pixidarii*) alcătuită din spanioli și italieni.¹¹¹

Cu această ocazie au venit în Transilvania și un număr semnificativ de haiduci din părțile Ungariei. 1.000 de haiducii sunt pomeniți între trupele lui Andrei Báthory, ce se îndrepta spre Timișoara pe parcursul lunii iulie. Despre o parte din ei se spune că luptau călare.¹¹²

În afară de germani și spanioli mai existau și soldați de alte națiuni în armata lui Castaldo. Un grup de italieni și burgunzi este menționat într-un raport din august 1551, de asemenea și un căpitan din Sardinia, pe nume

¹⁰⁶ ÖStA, HHStA, Hungarica AA, Fas. 63, Konv. A, 40, f. 72–73; *Bernardo de Aldana magyarországi hadjárata*, ed. Ferenc Szakály (Budapest, 1986), 194–200.

¹⁰⁷ ÖStA, HHStA, Hungarica AA, Fas. 62, Konv. A, 49.

¹⁰⁸ *Ibid.*, Fas. 64, Konv. A, 93: Alți doi membrii ai familiei Steinach, frații Georg și Mathias au fost trimiși în armata habsburgică din Transilvania, probabil în calitate de ofițeri, în luna iulie 1551. Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára, Kézirattár (în continuare MTA), MS 4944/I, Lajos Fejérpataky, Ántál Károlyi, *Okmánytár Erdély történetéhez, I Ferdinand uralkodása alatt* (6 iulie 1551).

¹⁰⁹ ÖStA, HHStA, Hungarica AA, Fas. 62, Konv. A, 76.

¹¹⁰ În secolul al XVI-lea o companie de infanterie spaniolă era alcătuită din aproximativ 200 de oameni. Christer Jörgensen, Michael F. Pavkovic, Rob S. Rice, *Fighting Techniques of the Early Modern World. AD 1500 ~ AD 1763. Equipment, Combat Skills, and Tactics* (New York, 2005), 14. Un registru de mustură realizat cândva la sfârșitul anului 1550 sau începutul anului 1551 pomeneste un număr de 1.301 soldați spanioli. Această mustură a fost realizată pe teritoriul Ungariei înainte de intrarea trupelor în Transilvania, vezi Korpás, *V. Károly*, 244.

¹¹¹ ÖStA, HHStA, Hungarica AA, Fas. 60, Konv. B, 1; În anul 1554 acest căpitan și-a încheiat serviciul în Transilvania și Ungaria primind un salvconduct către Țările de Jos, unde a continuat să lupte pentru Casa de Habsburg. ÖStA, HHStA, RHR, Patentes und Steckbriefe, Konv. 1, 100; Korpás, *V. Károly*, 270.

¹¹² ÖStA, HHStA, Hungarica AA, Fas. 59, Konv. B, 106; *Bernardo de Aldana*, 143.

Gaspar de Castelvi (Castelluvio).¹¹³ Nemulțumit de prestația soldaților germani, Castaldo își exprima, la începutul anului 1552, intenția de a aduce mercenari din sudul peninsulei Italice. În acest sens a intrat în contact cu câțiva nobili din Napoli care i-au promis că ar putea ridica în scurt timp 1.000 de pedestri dacă ar dispune de sumele necesare.¹¹⁴ Încă din anul 1551 Hippolito Pallavicini a fost trimis în Italia pentru a recruta noi mercenari care să lupte la frontiera din Ungaria și în Transilvania, însă nu știm dacă misiunea acestuia a avut succes.¹¹⁵

O armată permanentă cu asemenea efective era o povară economică prea mare pentru Transilvania. Acesta a fost principalul motiv pentru care până în anul 1553 majoritatea mercenarilor străini au fost retrași de pe teritoriul Transilvaniei. Lipsa unui sistem eficient de contribuții locale precum și dificultățile aprovizionării din Ungaria au afectat serios performanțele acestei armate, care era de fapt alcătuită din cei mai buni soldați ai Europei în momentul respectiv. Evenimentele militare din Transilvania s-au desfășurat în strânsă legătură cu cele din Banat și sud-estul Ungariei. Din punct de vedere strategic Transilvania devenise o prelungire a frontierei turco-habsburgice din Ungaria. Astfel se explică mobilitatea mare a trupelor, care pe parcursul a mai bine de doi ani de confruntări s-au deplasat de multe ori între diversele obiective strategice, adesea în valuri succesive de detașamente mici ce cuprindeau doar câteva sute de soldați. Castaldo a fost însărcinat în mod direct cu apărarea unei secțiuni foarte întinse de frontieră și în același timp să controleze un teritoriu nou (Transilvania) ce era parțial ostil guvernării habsburgice.

Prezența armatei lui Castaldo în Transilvania a avut însă câteva urmări importante în domeniul organizării militare. Arhitecții militari trimiși de Habsburgi și-au adus contribuția la modernizarea fortificațiilor țării. Un număr considerabil de arme de foc portabile și piese de artilerie au fost de asemenea aduse în țară în această perioadă. Un aspect ce nu trebuie neglijat este cel al organizării unor corpuri de oaste autohtone cu caracter permanent, plătite din banii Casei de Habsburg (ex: garda lui Martinuzzi, cei 100 de călăreți ai lui Andrei Bathory de Șimleu, sau cei 1.000 de pedestrii solicitați judeului sibian Petru Haller).¹¹⁶ De asemenea, guvernarea habsburgică a constituit un model de organizare centralizată a sistemului militar, model ce s-a impus într-o oarecare măsură și în principatul Transilvaniei în secolul următor.

¹¹³ ÖStA, HHStA, Hungarica AA, Fas. 61, Konv. B, 8–10, 11–18; Szentkláray, *Temesvár*, 36.

¹¹⁴ *Ibid.*, Fas. 63, Konv. A, 64–65.

¹¹⁵ MTAK, Ms. 4944/III, *Dispacci di Germania*, (6 noiembrie 1551); Cristea, „*Successi del Hungaria*”, 134.

¹¹⁶ Hurmuzaki, II/5, doc. XXVI, 43

ON THE FOREIGN MERCENARIES AND THE EARLY
MILITARY INNOVATIONS IN EAST-CENTRAL EUROPE.
CASTALDO'S ARMY IN TRANSYLVANIA AND THE BANAT

Abstract

In the middle of the 16th century, the House of Hapsburg extended for a while its domination over Transylvania and the Banat. The diplomatic negotiations were the main way to occupy those territories, but sending of military effectives was the way to keep them under the Hapsburgs' control. Those, during 1551 and after also, more detachments of foreign mercenaries (Germans, Magyars, Spanish, Italians, Czechs, etc.), under General Givanni Batista Castaldo's guidance arrived in Transylvania. The Hapsburgs' army had to face lots of difficulties: a hard supply, lack of pays, difficult climatic conditions, and the local inhabitants' hostility. Nevertheless the Austrian army short presence in Transylvania facilitated the military technology and know-how transferring from the western part towards the eastern part of the continent. The military structuring of the Principality of Transylvania benefited of the military architects' work, who had been sent there by the House of Hapsburg, and of the armament (artillery and fire arms, especially) which the foreign mercenaries had brought there. The organizing of the first military permanent detachments that the Transylvanian princes would use the next decades was also considerable influenced by the Austrian army.